

GAZDÁNÉ OLOSZ ELLA

A SZÉKI ÖLTÉSMÓDOK

A széki népművészet napjainkban szinte csodaszámba menő épségét nem elég a falu elzártságával magyarázni. Évtizedek óta szoros kapcsolatban állnak a szomszédos román és magyar helységekkel, s a férfiak tömeges jelenléte a kolozsvári építőtelepeken, a leányoké a háztartásokban bőségesen elég tapasztalatot nyújthatott volna a polgárosodott életformához. Nem a tudatlanság, nem az elszigeteltség élteti a sokszázéves népi kultúrát, hanem a lakosság hagyományörző lelkialkata. Szokásaik, öltöztük, eszközeik, sőt: keresztneveik is maguktól értetődően öröklődnek nemzedékről nemzedékre.

Ez az erős hagyományörzés érezhető varrásaikon, hímzéseiken is. A népi kultúra ösztönös továbbvitele máshol is megtalálható, de ez sok esetben csak a látványos külsőségekben nyilvánul meg. Széken viszont, úgy érezzük, hogy nincs egy ilyen valóságaltól elszakadt „üvegházi művészkedés”. Nemcsak a csodálkozó turistáknak szőnek, varrnak, öltöznek, élnek, hanem községük íratlan törvényeinek, szokásainak tesznek eleget.

Meglepő például, hogy a technicizálódás, a gépesítés korában mennyire természetes számukra mind a mai napig a kézi varrás. És itt nem a párnacsúpokra, hímzett fersingekre, abroszokra, hanem elsősorban az öltözet, a használati textilek kézi elkészítésére gondolunk. Asszonyaik munkaszünetben a mezőn is varrják az inget; varrógéppel ezt nem tudnák megtenni. De más előnyét is érzik a kézi varrásnak: minden textil-darabon a célszerűségnek legjobban megfelelő öltésfélélet alkalmazhatnak. Így a mechanikus gépvarrás egyeduralma helyett több mint 25 fajta tüvezetéssel készítik el mindennapi használati darabjaikat.

Az öltésmódok megtanulása anyáról leányra száll. Varrják anélkül, hogy tudnák: néprajzi kincsek mentői, ápolói. Mert a gyakran észrevétlen öltésfajták a régi népművészet bizonyítékai. Eredetük arra a korra tevődik, amikor az esztétikai értékeket nem az elburjánzott dekorációk, hanem az ésszerűség, célszerűség, anyagszerűség harmóniája adta.

A szerkezetből eredő rendkívül puritán öltésmódok főleg a régi ruhadarabokon: férfi- és női ingeken, pendelyeken, gatyákon érvényesülnek. Egy részük a szükséges összevarrást szolgálja, mások látszólag már díszként hatnak. Ez utóbbiakat az *ing cifrájának* nevezik, s kézelőkön, nyakon, galléron, vállon alkalmazzák. Keskeny pántokra varrják, és utólag illesztik fel rendeltetési helyükre. Célszerűségüket viszont mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy mindig az elszakadásnak, az erős kopásnak kitett részekre kerülnek, s általuk tartósabb, erősebb lesz a ruhadarab.

Racionális fejlődésvonala van a hímzőfonal alkalmazásának is. Kezdetben házilag font és *sirített* szapulatlan kendercérnát használtak. Méhviasszal húzták meg, hogy könnyen csússzon, ne bogosodjék. Később az ipari alapanyagok elterjedésekor a kender nyers színét szürke pamutfonallal igyekeztek pótolni. A megszapult kenderfonalat is behelyettesítették sárga *nyújtógyapottal*, majd fehér bolti cérnával. Sűrű szövésű,

elegyes vagy tiszta pamutvásznaikra viszont nehéz hasonló színű szállal varrni. Ezért hagymahéjjal enyhén megfestik, s az így nyert világos sárgásbarna hímzőfonallal dolgoznak, mely a mosással fokozatosan kifehéredik. Az első világháború táján jött divatba, hogy a fiatalok ruházatát fekete cérnával varrják; ez ki is szorította az addigi szürke színt. Most már kerülük, mert *hagyltnak* látszik. Férfiaknál 35, nőknél 50 éves korig illik fekete cérnás inget, gatyát hordani, de csak ünnepnapokon.

A sötét színű öltések jelentősége ilyenformán megnőtt: díszítő szerepet kapnak. Erre meggyőző példa az ünnepi pendely összevarrása: csak azon a részén hurkolják feketével a vászonszéleket, ahol a *felaggatózás* folytán látszani fognak.

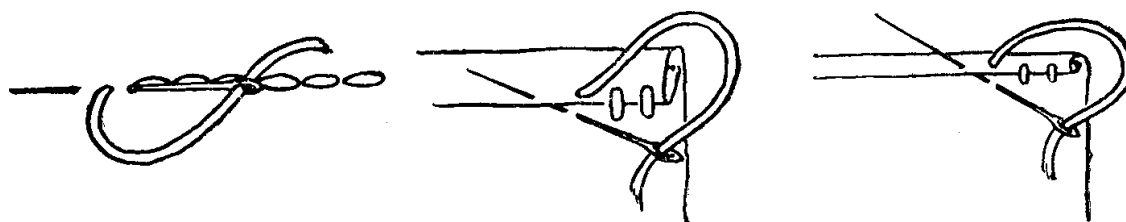
Öltésmódjait az alábbiakban használatuk szerint csoportosítjuk és tárgyaljuk. Bár közülük igen sok általánosan ismert és használt, néprajzilag mégis érdekessé teszi őket találó elnevezésük, logikus alkalmazásuk.

I. Alapöltés

A *tűzés* a leggyakoribb varrásmód Széken. Két, illetve három szála számolják. Az egymás tövébe varrt laposöltés-sor a gépvarráshoz hasonló. Az anyag színére kiöltött fonal mögött öltéstávolságra leszúrnak a tűt, s ugyancsak öltéstávolságra a szál előtt húzzák ki (1. rajz). Ennek ismétlése folyamatos egyenes vonalat ad. Nem húznak szálát, de ügyelnek a sorra, mert „ha egyyel eltér, hargas lesz”. Alkalmazása igen sokféle: a különböző összevarrásokon kívül öregeknél két-három tűzéssorral helyettesítik az ing cifráját, a férfing gallérjára is egy-két sort *rátűdzelnak*. Kézeltők hímén, lepedők *borsózásán* tűzéssel jelölik ki a minta szélességét; az ingek ráncolásán *leszedésként* használják.

II. Szegések

Lapos szegéssel dolgozzák el a tarisnya, zsák száját, abrosz, párna, lepedő szélét. Kétszer tűrik be az anyagot, „hogy ne rostikázzon ki”, és sűrű, apró öltésekkel rögzítik (2. rajz).

1. Tűzés

2. Lapos szegés

3. Gömböjű vagy kerek szegés

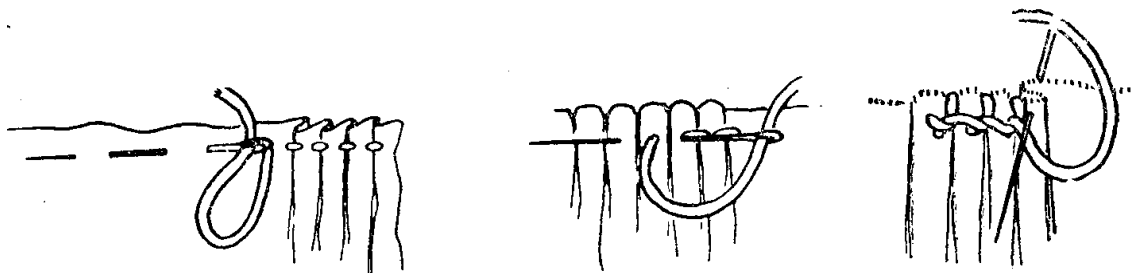
Gömböjű vagy *kerek szegés*hez az anyag szélét besodorják, lehetőleg minél vékonyabban, és úgy szegik le (3. rajz). Igényesebb szegés: *fűre való kendőkön*, pendelyek, ingek alján használják.

III. Ráncolások

A ráncolások a szabás nélkül készített ingeken igen nagy jelentőségűek: a négyszögletű vászondarabok tulajdonképpen általuk válnak viselhetőkké.

A *tübeszedés* a legegyszerűbb ráncolásmódjuk. Harmonikaszzerűen hajtogatják a vásznat, végigszúrják a tűt rajta, s az áthúzott cérnaszál rögzíti le a ráncolást (4. rajz). Így kapja meg formáját az *ingujj alsaja*, melyet viselő vagy öreges ingen fehér, ünneplőkön fekete tübeszedéssel készítenek.

Lapos ráncot varrnak elől a női ingek nyakára. Két helyen ujjnyi távolságra tübe szedik a vásznat, ügyelve, hogy a behajtások egy vonalban legyenek és az ingnyak közepétől ellentétes irányban dőljenek. A ránc-

4. Tübeszedés

5. Leszedés

6. Beráncolás

lás felső vége nem kerül pánt alá, ezért előzőleg behajtják az anyag rojtos végét, s befejezéskor hátulról bélelik. A szorosra összehúzott ráncokat még *leszedéssel* (5. rajz) is megerősítik egy vagy két sorban. Tulajdonképpen itt is tűzést alkalmaznak, ezúttal egyik ráncból a másikba öltve.

A *beráncolás* más öltéstechnikát jelent: minden egyes ráncot hurokkal fognak le. Balról jobbra haladva, két-három mm-nyi szélességben behajtják a vásznat, a visszatúrt részen tűheggyel erélyesen lehúznak, hogy élesen meghajtódjék, lesimuljon. Mihelyt egyet elkészítenek, hátulról előlre lehurkolják, s úgy lépnek tovább (6. rajz). Az amúgy is jobban rögzített ráncokat még le is szedik, mert erős feszítésnek, szétbomlásnak kitett helyen: az ingek vállán alkalmazzák.

IV. Szakadásgátló, megerősítő öltések

Kézelnőkön és a férfingek gallérján, vállán, hátán alkalmazzák azokat az apró öltésekből formált keskeny díszítményeket, amelyek erősebbé teszik a kopásnak, szakadásnak kitett részeket. Bár az *ing cifrájának* nevezik, cifrának igazán nem mondhatók: olyan szerény kis minták, hogy a viselő és a régi fehérrel varrt ingeken szinte észre sem lehet venni őket. Mindig két sor tűzés közé kerülnek, s mindig két-három alapanyagszál türe vevésével készülnek. Ezek a minták szigorúan geometrikusak, az alkotó fantáziát gúzsba köti a szálszámolás és a szokvány merevsége. Annál izesebb, a mindennapi valósághoz kötődő valamennyiük elnevezése.

Egyszerűbb formáik szálszámolásos laposöltések.

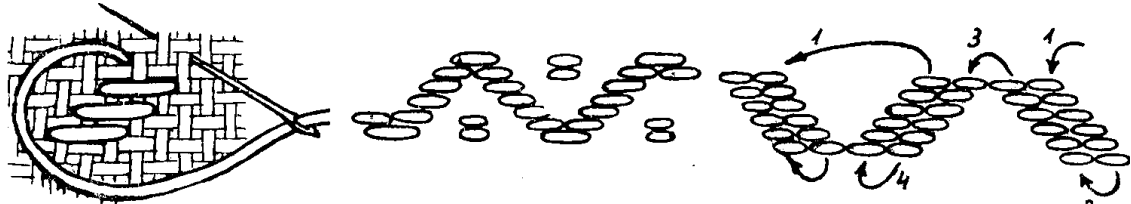
A *nyű* a legkezdetlegesebb közülük. Folyamatos zezzug vonalát három szál szélességű vízszintes öltések adják, mindenik sorban egy-egy szállal tovább tolódva. Öt-hat sor után a térésbe nagyobbat öltenek, majd ellenkező irányban haladnak az újabb fordulóig (7. rajz).

Ökörhúgyas akkor a minta, ha a nyű térülőibe egy-egy kis pontot varrnak (8. rajz). Ritkábban használják, s az elnevezés is inkább egy más öltésmóddhoz kapcsolódik, amelyről alább lesz szó.

A *szarufa* ugyancsak a nyű továbbfejlesztett, gazdagabb változata. Nagyon kedvelik. Varráskor jobbról balra haladva a ferdülő irányú vonalakat megduplázzák. Ügyelnek arra, hogy a két sor öltés szorosan egymás mellett haladjon, így közöttük barázda keletkezik, amely feloldja a forma zömökségét (9. rajz).

Az ingek cifrázásának másik változatsora szálcsvarrásból adódik.

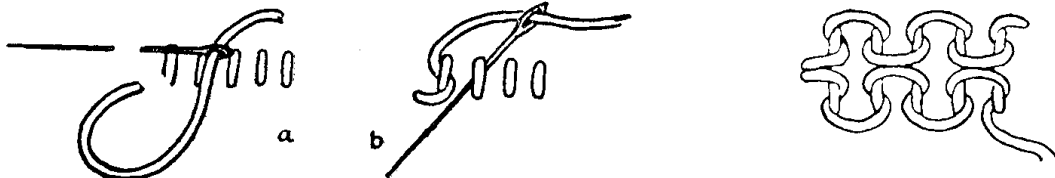
Az *ökörhúgyas* minta a legegyszerűbb. Két-három szál magasságban s ugyanennyi közzel függőleges öltéssort varrnak; ezt is *tűzésnek* ne-

7. Nyű

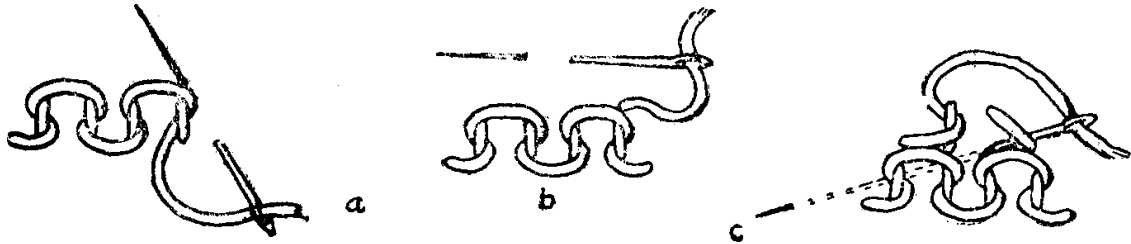
8. Ökörhúgyas

9. Szarufa

10. Ökörhúgyas (más)

11. Láncszemes

12. Féldarázs vagy fertájdarázs

vezik. Az elővarrt szálakat váltakozva hol felül, hol alul kettesével lazán átsavarják, s közben ügyelnek, hogy a tű ne szúrjon az anyagba, mert az az átsavaró szál hullámos hajlását megtörné (10. rajz).

Két sor ökörhúgyos minta egymással szembefordítva új dísz alakít: neve *láncszemes* (11. rajz). Női ingen kézelőre, férfiingen gallérra, vállra s kézelőre varrják.

A határozott tagolású *féldarázst* vagy *fertájdarázst* a láncszemes hím-ből alakították ki. Ehhez az előtűzést csak egy minta hosszúságában varrják függőleges öltéssel. Utána a szálát átsavarják, balról jobbra haladva. Az utolsó átsavarás után a hímzőfonalat két szállal kinnebb lerögzítik, s egyben elkezdik a felső sor tűzését (12a. rajz). Itt tulajdonképpen csak egy ferde meg egy függőleges öltésre van szükség; ezeknek átsavarásával elkészül a minta, s két öltéstávolságiban kezdhetik az újabbat elülről (12—c. rajz).

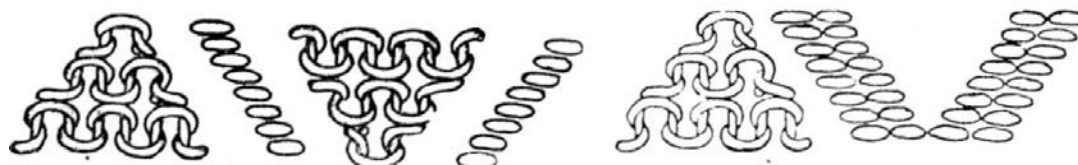
Variáló kedvük a *darázs* varrásával éri el a legdíszesebb cifrát. Ennél a mintánál hat függőleges öltést varrnak alapnak, s három lépcsőben egyenletesen fogyasztva ismétlik meg az átcsavarást. A szarufa mellett Széken ez a minta a legközkedveltebb. Elhelyezése szerint van *egyfelire darázs* (13. rajz) és *összevissza darázs* (14. rajz), de varrják váltakozva nyűvel (15. rajz) vagy szarufával is (16. rajz).

Ma csak a kézelők nyílását, régebben a férfiing nyakát is zsinórral, pertlivel kötötték össze. Az átfűzés helyének megerősítésére szolgál a

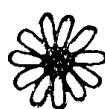
13. Egyfelire darázs

14. Összevissza darázs

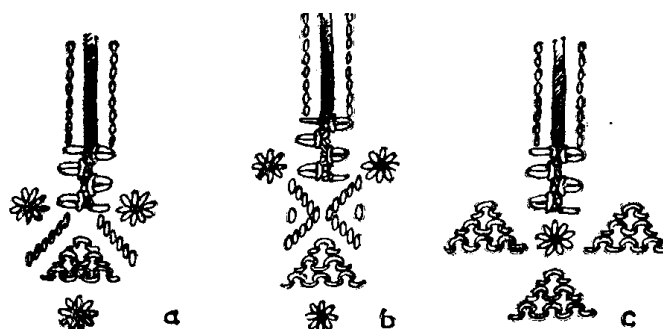

15. Darázs nyűvel

16. Darázs szarufával

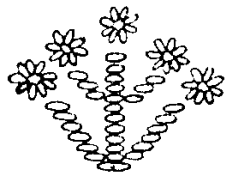
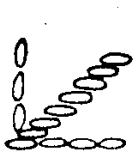
17. Tyúksegg

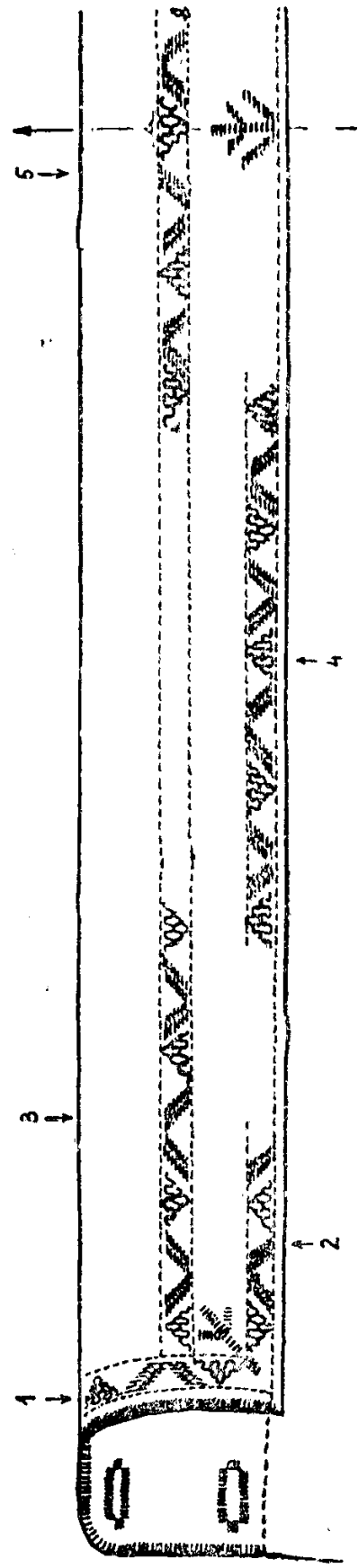
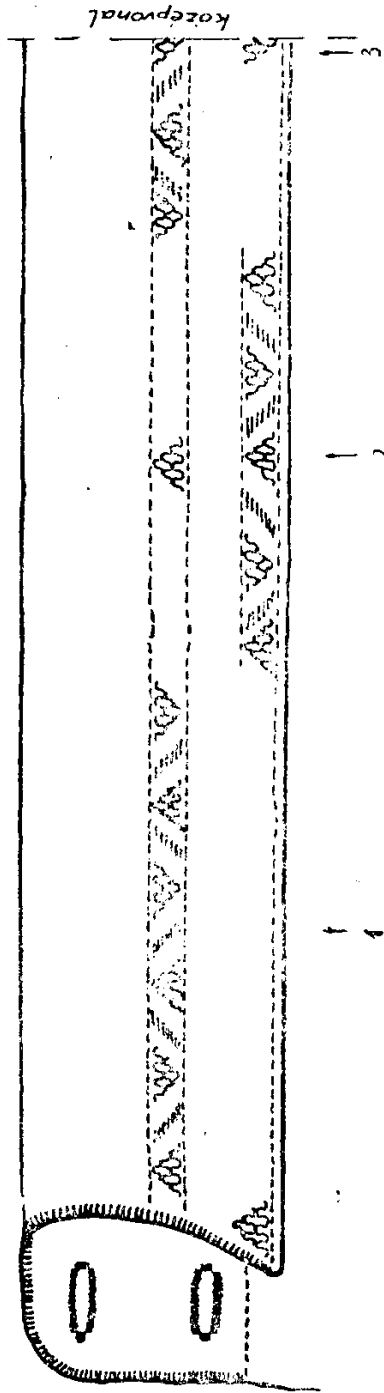
18. Férfiingek hasitékának záródíszei (változatok)

tyúksegg: apró laposöltéseket úgy varrnak sugár alakban, hogy a közép-pontban mindig ugyanoda öltenek (17. rajz). A cérnaszálak kör alakban széthúzzák az alapanyagot. Ezekon a kis lyukakon orsóhegygel nyomják át az összekötő pertlit. A használati funkció mellett díszítő szerepet is adnak neki: női ingeken, ahol a nyak elején levő lapos ráncon középen egy kis sima rész marad, hármat varrnak belőle, mégpedig kettőt egy sorban, egyet pedig alattuk középen. A darázs, a nyű és a minden-ember-kötése mellett a férfiingek hasitékának záródíszén is nélkülözhetetlen díszítőelem. Változatos összekomponálásuk csipkeszerű záródást ad (18. rajz).

Kissé szabadabb formaképzéssel, de szintén szápra számolt, ferde laposöltésekkel készítik a férfiing gallérjának sarokcifrájába a *csirkelábat* (19. rajz), s a hátsó középvonalra a *fenyőt* vagy *gallérköröt* (20. rajz). Mindkettőt úgy hímezik, mint a nyűt, csak a jobbra és balra menő ferde ágakat egy középvonalhoz kapcsolják. A gallérköró ágaira sok esetben

19. Csirkeláb
20. Fenyő vagy gallérkóró

21. Régi férfiing nyakcifrája öt szaggatással (a rajzon a nyak fele)
22. Újabb férfiing nyakcifrája kilenc szaggatással (a rajzon a nyak fele)

tyúksegget is varrnak; ez teljesen organikussá alakítja a merev mértani formát.

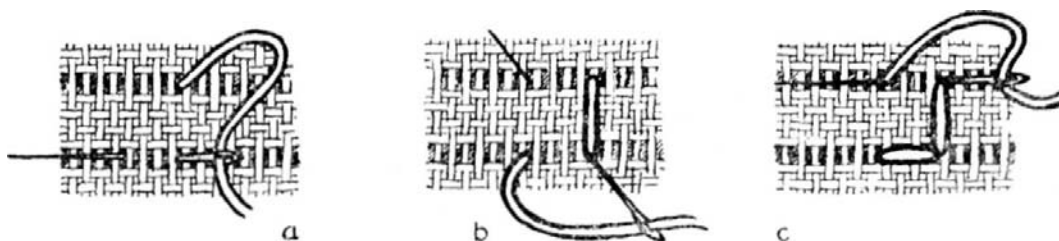
Mint már említettük, ezeket az öltés adta mintákat csak fehérrel vagy feketével varrják, s alapelemként egyformán használják mind a női, mind a férfiingeken. Az egyetlen különbség, amire viszont nagyon vigyáznak, a díszítőelemek elrendezése. Női ingeken 1 cm-nyi keskeny csíkban folyamatosan ismétlik, férfiingeken *szaggatással* (kihagyással) varrják ingujjra, ingnyakra. Az ujjakra egy sorban, a nyakra viszont két sorban hímezik a mintákat, jórészt váltakozva alul vagy felül. Régi férfiingeken öt szaggatással készült a nyak cifrája (21. rajz); napjainkban fokozatos gazdagítás érezhető; hét s újabban kilenc szaggatással hímezik (22. rajz).

V. Szálvonásos, szerkezetkiemelő öltések

Technikai kivitelük igen egyszerű. A kihúzott szálak száma még a legdíszezebbekben sem haladja meg a nyolc-tízet, így az alapanyag erős marad. Gatyák, pendelyek alján, kötéses lepedőkön elmaradhatatlanok.

Práma varrásakor egy-egy szálát úgy húznak ki a vászonból, hogy közöttük négy szál maradjon meg. Fentről függőlegesen leöltenek az alsó szálhúzás vonalába, s tűzésbe vesznek négy szálát (23 a. rajz). Ezután az anyag visszáján ferdén felöltenek a felső sorba, a meglévő tűzés bal vége fölé (23b. rajz). Itt is elkészítenek egy tűzést az első öltés tövétől a hímzőfonal tövéig (23c. rajz). E három mozzanat ismétlése adja a sor-díszítményt. „Kicsit meghúzzák a szálát, de nem erősen, mert akkor elnyeli”; erre főleg az egyik sorból a másikba való lépéskor kell vigyázni. A tűzéses részeknél épp a szálszorítás apró lyukacskaí adják az öltésmód szépségét. Kötéses lepedőkön a csipkebetét mellett varrják, feloldva vele a csipke és a vászon közti merev vonalat. Gatyákra is gyakran alkalmazzák, sok esetben két-három sorban egymás fölé. Ilyenkor *kettős práma*, *hármás práma* a neve (24. rajz).

A *sima*, *egyenes*, vagy *félborsó* varrásához hat-nyolc szál kihúzása után lehet hozzáfogni. Lepedőkön a kötéstől fél cm-re varrják, gatyák aljától három-négy ujjnyi magasságba teszik. A *borsósgatya* ünnepi ruhadarab. Hímzésére ma már természetes a fekete fonal, lepedőkön vi-

23. *Práma* varrása

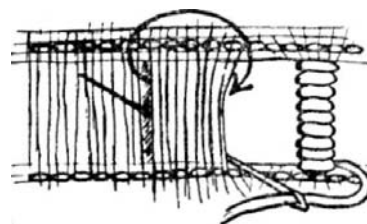
szont csak fehér járja. („Egy hejen feketével lepedő is vót, de senki sem vette le a mintáját.”) A szálhúzásos helyeken a megmaradt függőleges alapszálakból ötöt-hatot tűre vesznek, és sűrűn, keményen átcsavarják rajtuk a cérnát. Új csavarás kezdetekor a szélén egyszerűen tovább viszik anélkül, hogy felöltének a vászonba (25. rajz). A borsót kétoldalt mindig megtűzdelik.

Egész borsóhoz hat-nyolc szálát két kötegbe osztanak, s oda-vissza átcsavarrással összedolgozzák őket (26. rajz).

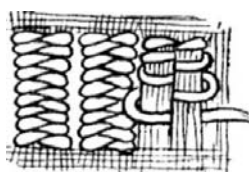
Ha *tört borsót* vagy *horgasborsót* készítenek, nyolc-tíz szálát húznak ki, s két-két szálköteget csavarnak át középmagasságig, oda-vissza haladva (27a. rajz). Miután így befejezték a mintát, a másik részt hasonló technikával, de úgy fonják át, hogy az előzőleg együtt levő szálkötegek szétváljanak, s két fél szálesomó alkossa az új összekapcsolódás vázát. Így tömött négyszögecskék és hasonló formájú lyukak váltogatják egymást sakktáblaszerűen (27b. rajz).

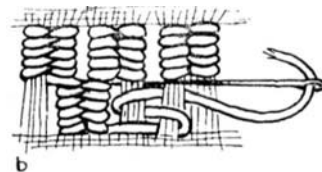
24. Hármás práma

25. Sima, egyenes vagy félborsó

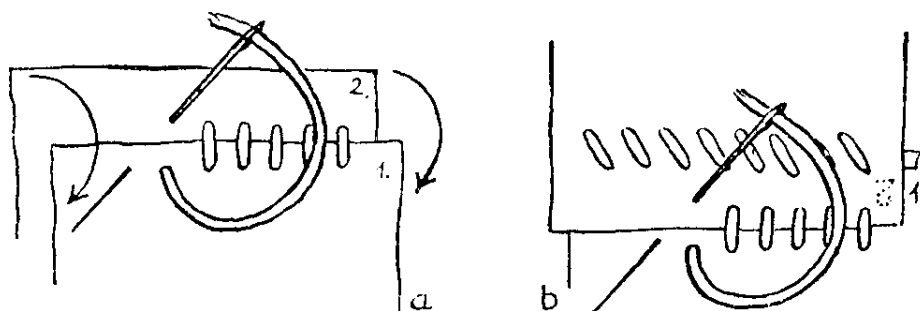
26. Egész borsó

27. Tört borsó vagy horgasborsó

VI. Két anyagszél összekötése

Szegéjösszevarrás a főleg zsákok, lepedők összeillesztésére használt igen erős varrásmód. A két vászonszél úgy helyezik egymásra, hogy a hátulsó kissé magasabban legyen. Sűrű, apró öltésekkel varrják össze az

28. Szegéjvarrás

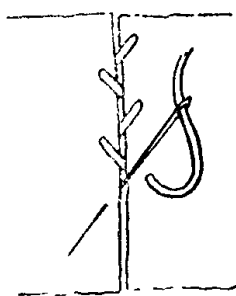
első anyag széle mentén (28a. rajz). Ezután szétnyitják a két vásznat, miáltal az eddig hátul levő szál rásimul a másikra, melyhez hasonló öltésekkel erősítik hozzá (28b. rajz). Rendszerint kemény kendercernát használnak hozzá.

Az összefogások gyakoribb és változatosabb módja az, amikor a vászonszélek szorosan egymás mellett, de nem egymásra téve kötődnek

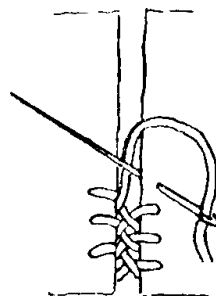
össze. Ésszerűség nyilvánul meg bennük: végsőkig kihasználják az alapanyagot, s elkerülik az ormós, nehezen kisimuló összevarrásokat.

Legegyszerűbb kötés az *innen-túl* vagy *tíl-túl*. Nevében is benne van lényege: a tűt váltakozva az egyik, majd a másik szélbe szúrják (29. rajz). Viselőruhákat készítenek így fehér cérnával vagy szapulatlan kenderfonallal. Kötényeiket is ezzel az öltéssel varrják össze.

Az összeillesztések legtöbbször a *hurak* szokásos. E kötésmód rendjén is felváltva öltenek be a két egymás mellé helyezett vászonszélbe. Bal hüvelykkel lefogják a cérnát, hogy állandóan a tű hegye alá kerüljön,

29. Innen-túl vagy tíl-túl kötés

30. Hurak, hurkos kötés

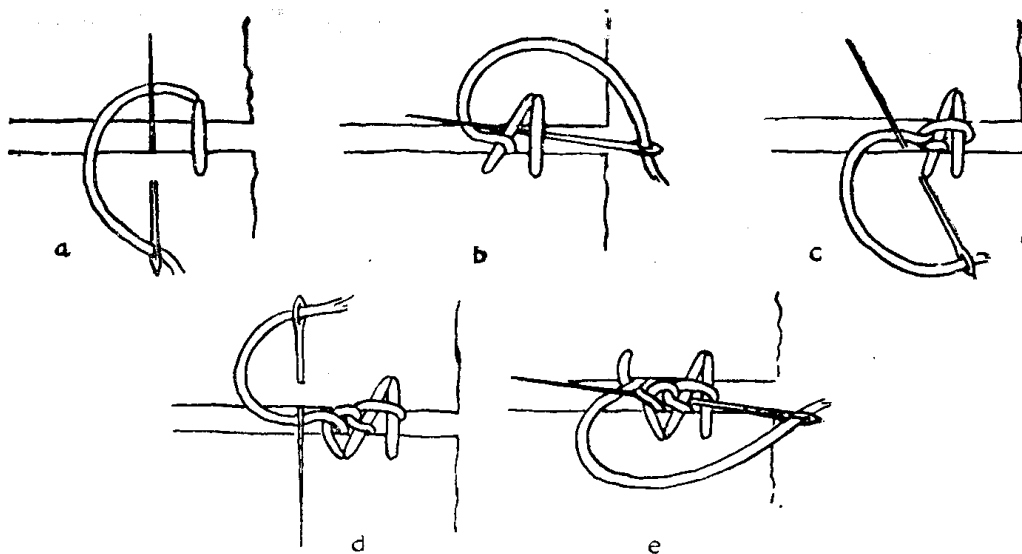
mert akkor hurokba szorul az öltés (30. rajz). Majdnem minden textilneműn felhasználják: ing, pendely, gatyáknál szebb, minél apróbb rajta a hurok. „Sűrűn vesszük, mert tovább tart.” Párnán, abroszon sokszálú fejtővel „jól beötnek, s pótolja a minden-ember-varrását is”. Bármelyik összevarráskor, így a hurkoláskor is, térdükkel lefogják a vászonszéleket, hogy „a kötés ne menjen kuporgósan. Csak a pendejeken, ahol nem látszik, varrják kuporgósan, mert az aszaj egyik oldala hosszabb, s azt kucorítani kell.”

A vastag hímzőfonallal varrt hurok már díszítmény-értékű. Bonyolultabb módozatain a többszöri összehurkolás csipkeszerű dísszé alakul, de ez sem tisztán öncélú ügyeskedés: valósággal szétszakíthatatlanná, elbonthatatlanná válnak az ilyen dekoratív kötések.

A *minden-ember-kötése* jó példa a funkció és a szépség szerencsés találkozására. A két egymás mellé szorított vászonszél kezdéskor kétszeresen átöltve rögzítik egymáshoz. Ezután jön a tulajdonképpeni kötés: egyik oldalon hurkot varrnak (31a. rajz), majd visszalépnek a kezdő dupla szálhoz, s úgy hurkolják össze, hogy ezúttal nem öltenek a vászonba (31b. rajz). A következő lépés még egy hurok ugyanoda öltve, ahová az elsőt varrták (31c. rajz). Ezután a második oldalon ismétlik meg a kötés készítésének fázisait (31d—e. rajz). A kétszeres beöltés és a visszatérő összehurkolás igen erős, kellemesen díszítő, csipkeszerű kötéset ad, melyet díszes párnacsúpok vagy abroszok összeillesztésére sokszálú piros vagy kék fejtővel varrnak. Tartóssága miatt a férfiingeken az elülső hasíték aljának megerősítésére is alkalmazzák. Ehhez vékonyabb fehér vagy fekete cérnát használnak.

Az eddigi öltések mindenikénél az esztétikum csak másodrendű szerepet kapott, s amennyiben egy jól tagolt öltéscsoportosítást mégis szépségnek tekinthetünk, az tisztán a technika adta mintakincsnek köszönhető.

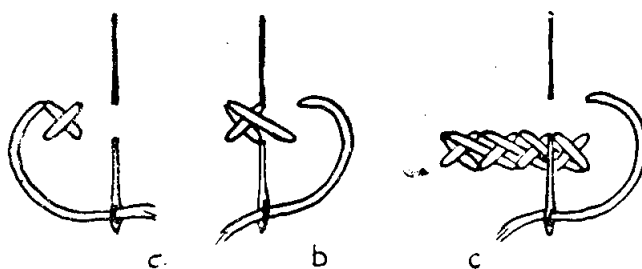
Ezek az öltések ugyanis nem valók díszítmények varrására, nagyobb ornamentika elkészítésére. Erre az Erdély-szerte általánosan ismert megoldásokat használják, saját igényeiknek megfelelően átalakítva.

31. Minden-ember-kötése

VII. Hímzések

Egészen a századfordulóig a *szálára varrás* volt a székiek egyetlen hímzémódja. Párnacsúpok, derekaljvégek s néha a *surgyé* (szalmazsák) díszítésekor ezzel hímezték a Mezőségen — s így Széken is — közismert mintákat. Bár a szálára varrás öltésmódja a rendes kereszt szemnél bonyolultabbnak látszik, alapjában véve igen gazdaságos és gyorsan készíthető. Először rendes kereszt szemeket varnak, négy-hat szál nagyságú négyzet átlóiként, úgy, hogy a kezdő sarokhoz visszaöltenek. Ezután a meglévő öltéseken két kereszt szem hosszúságú rézsút öltést fektetnek át (32a. rajz), amelyre a rövid keresztelő öltés úgy kerül, hogy a tűt a már meglévő kereszt szem sarkába visszaszúrják (32b. rajz). A továbbiak-

32. Szálára varrás

ban mindig a nyújtott szál és a rövid átöltés ismétlődik, csupán befejezőkor kell egy rövid leöltés az utolsó szem tövéhez, hogy az elkészített fonatszerű sor a végén is tömör legyen. Új sor kezdésekor visszafelé haladnak (32c. rajz), így a hosszú öltések ellentétesen fognak elhelyezkedni. Ez az eljárás tömött mintákon, többszöri ismétléssel, kellemes bordá-

zott felületet ad. A munka hátoldalán csak párhuzamos öltések látszanak, a hímzőfonal jó része a színoldalra kerül, ahol dús, határozott körvonalú felületet alkot.

A komoly figyelmet, pontosságot és sok munkaidőt igénylő szálára varrást a századforduló táján háttérbe szorította az újító szándék. Azóta a szálszámolásos minták leegyszerűsített körvonalát felrajzolják az alapanyagra, s a foltelosztást figyelembe véve, új, gyorsabban hímézhető öltéstechnikákkal töltik ki a motívumok felületét. Ezeken az új hímzéseken nem az aprólékos munka a lényeg, hanem az, hogy minél hamarabb

33. *Tőtis*

34. Folyamatos körbe haladó töltés

35. *Sinyór*

el lehessen készíteni a díszített darabot. A tizenöt-husz szálra fogott piros vagy kék színű fejtővel már eleve csak nagyobbakat lehet öltetni, s hogy a vászon össze se húzódjon miattuk, szorosán felvarrják egy kb. 50×80 cm nagyságú fakeretre. Hímzéskor a ráma egyik felét asztalhoz, székháthoz támasztják, másik felét ölben tartják. A jobb kéz mindig alul, a bal kéz pedig felülről szúr le.

Az írás utáni varrottas fő öltéseleme a *tőtis*. Sűrűn egymás mellé varrt száröltéssorokból áll. Nagyobb formák esetében egy jó cm hosszúságú öltés közepe mellé szúrnak vissza. Ezután balról jobbra haladva fél öltéshosszal előrelépnek, s a meglévő öltés tövénél szúrják ki a tűt (33. rajz). Az egymás mellé simuló töltések hátoldalán gépöltéssor keletkezik. Ezzel a hímzésmóddal először a megrajzolt vonal mentén körbe haladnak, egyenletesen lázán hagyva a fonalat, majd a sor befejezésekor visszafelé fordulva az előző sor öltéseinek nagyságához igazodnak. Minden térüléskor ellentétes irányban dülő öltéseket kapnak. Így töltötték be régebb a nagy, zömök mintákat (36. rajz). Apróbb öltésekkel, de hasonló módon hímézték a finomabb motívumokat is. Ha folyamatosan körbehaladva töltenek (34. rajz), „ojan lesz a varrattas, mint a négynyüstös szüttes”. Ma már újra inkább ezt a módot választják, amely figyelmesebb munkát kíván, mivel csak akkor szép a hímzés, ha az öltések állandóan az előzők tövéhez kapcsolódnak. A könnyebb áttekinthetőség érdekében nem dolgoznak annyira vastag hímzőfonallal.

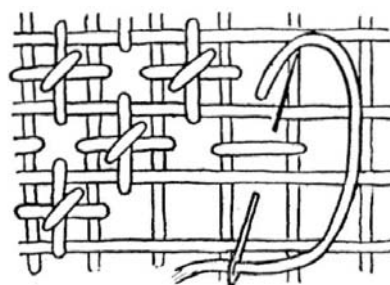
Sinyórt használnak a vonaldíszítmények hímzésére: indákat, virágszárakat, térelválasztó és térkitöltő vonalkákat varrnak vele. Tulajdonképpen két egymással szembeforduló száröltés-sorból áll, amely megtévesztően a láncszem-sorhoz hasonló (35. rajz).

Tyúklábnak vagy *csirkelábnak* mondják azokat az apró lazító öltéseket, amelyeket két-hármasával hímeznek a zömök töltések köré; gyakori az is, hogy csak egyesével varrják őket (36. rajz). Ezeket sohasem rajzolják ki előre, a hímző tetszés szerint alkalmazza.

A *kereszt szem* előrerajzolás és szálszámolás nélkül kerül szabadrajzú mintáikba. A nagyméretű töltéses felületek közepét hímezik vele, hogy a technikai változatosság feloldja a nehézkes formákat. Rendszerint befejező munkálatként készítik. A zsinórral, töltéssel körülhatárolt díszítendő felületen egyik széltől a másikig érő öltésekkel kockás alapot

36. Nagyobb minta töltéssel, szélén a) egyes- és b) hármastöltésű tyúkláb vagy csirkeláb

37. Kereszt szem

képeznek. Az így elkészített négyzetekbe úgy varrnak sakktáblaszerűen, hogy lefogják a négyzetháló szálait, majd egy ferde kisöltéssel a kereszt szemet is leszorítják a vászonhoz (37. rajz). Valamennyi öltést lazán hagyják, csupán a rövid, ferde lefűzés szálát húzzák meg kissé.

A széki rámánvarrott párnacsúp-hímzések ma már jellegzetes, egyedülálló népművészeti alkotások. Három emberöltő alatt mind a mintakincs, mind a technika szempontjából egységessé csiszolódtak. Kialakulásukat a felgyorsult életritmus és a hagyomány tisztelete együttesen változtatta ki: a székiek inkább új technikai megoldásokhoz kezdtek, semhogy elhagyták volna a díszített párnacsúpok használatát.

Ugyanilyen hagyományörzésből fakadó új tevékenységük a *hímzett virágmintás ruhaanyagok* készítése.

Az 1940-es évek háborús viszonyai között megszűnt az aprómintás, nyomott kásmiranyagok bolti árusítása. Azok a nagygazdák, akik semmiképp sem tudtak kézből *gázsmért* venni, a nyomtatott mintákat utánozva varratni kezdték a ruhaanyagot. Az akkori kényszermegoldás ma már élő népművészetté vált.

Alapanyagként fekete kartont vagy klottot használnak. Az utóbbit meleg vízzel kimossák, mert szebb, ha nem fénylik; jobban kiemelkedik rajta a minta. Mind a *fodros lékri*, mind a *fersing* darabjait kiszabva hímezik, hogy a leeső részekre fölöslegesen ne tegyenek munkát, s az összevarrások helye látható legyen, mert arra is ügyelnek, hogy se nagy köz, se nagy zsúfoltság ne álljon elő a ruhadarabon. Két-négy ujjnyira varrják a mintákat, köztük a távolságot legtöbbször egy seprűkóréval mérik ki, s szappannal jegyzik meg a nagyobb virágok, levelek helyét. Igen érdekes megfigyelni töretlen népi ízlésüket: a *somos*, *kollancsos*, *napraforgós*, *kicsivirágos*, *nagyvirágos* és még jó néhány mértani vagy

naturális gyári minta helyett jól stilizált, kizárólag az öltések segítségével kialakított motívumokat hímeznek.

Kezdetben hímzőfonalnak fényes, nehéz selymet használtak, most leggyakoribb a muliné, ritkább a *lágymatringos*. A színeket aszerint választják, hogy milyen korú a viselőjük: fiataloknak piros virág, zöld szár, levél, kevés kék s csak pontszerűen apró sárga, rózsaszín a fekete alapon. Öregek viseletdarabjain a minták apróbbak, gyéreb az elhelyezésük s főszínné a kék meg a zöld lép elő. Gyakran előfordul, hogy egy színen belül ritmikusan hajszálnyi árnyalatkülönbséget ismételnek; ez a kész

38. Laposöltések

fersingen fénylő hatást ad. Mivel az apró, néhány öltéses részelemek más-más színűek, a munka gyors menete céljából annyi tűvel dolgoznak, ahány színt használnak, s így elkerülik a folytonos újrafűzést.

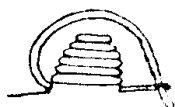
Ellentétben az ingvarrások technikai gazdagságával, a kelmehímzések csupán néhány öltésmóddal készülnek.

A laposöltést használják leggyakrabban és legváltozatosabb módon. Varrják sugaras irányban (38a. rajz), párhuzamosan egymás mellé fektetve (38b. rajz), forma szerint szabadon irányt változtatva (38c. rajz), nagyobb öltések lefogására (38d. rajz), s apró pontmotívumok bejelölésére. Tulajdonképpen ezzel az öltésmóddal alakítják a minták tömör foltjainak jó részét (39. rajz).

Huroköltés is kerül néha a fersing virágaira. Rendszerint olyan formákat hímeznek vele, amelyeknek széleit határozott körvonallal akarják lezárni. A huroksor mindig a kontúrvonal szerepét tölti be (40. rajz).

Száröltéssel a virágszárakat hímezik azokon a több elemes mintákon, ahol a szár összeköti a motívumokat (42b. rajz).

Mivel ez az alig negyedszázados mintakincs az öltések milyenségétől függ, eltekintünk az előbbi módszertől, mely szerint csak a hímzéstech-

39. Laposöltés

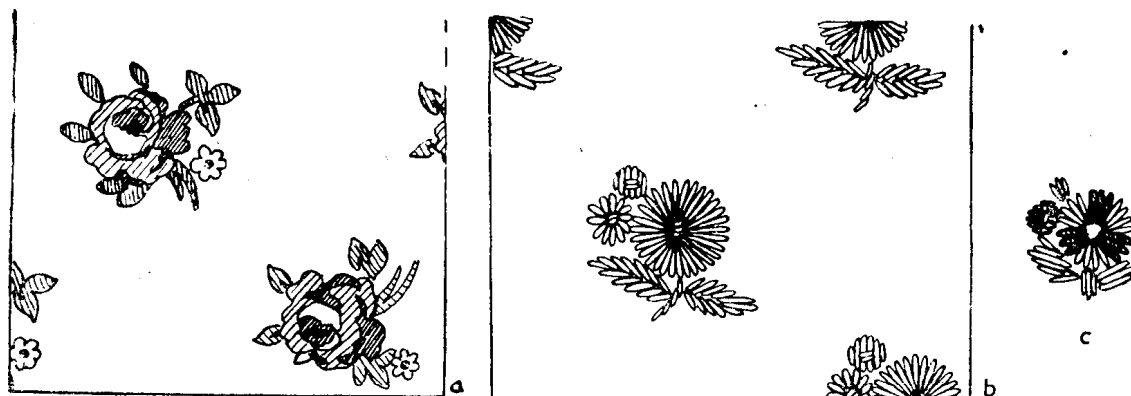

40. Huroköltés

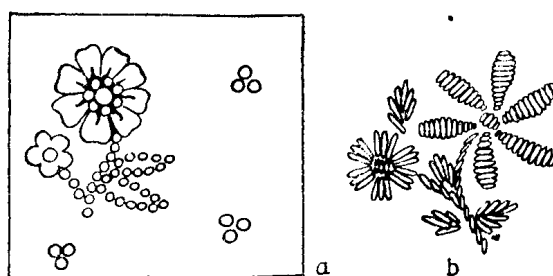
nikákat sorakoztattuk fel, s az alábbiakban ismertetjük az elterjedtebb mintákat, a formáló öltésekkel, színekkel együtt, úgy, ahogy Kocsis Rózi varróasszony készíti őket.

A *gázsmérvirág* mintáját a kásmir fersingekről vették át (41a. rajz). „Ezt varrják legtöbbit a fersingre, lékrüre, ruhára, leányok keszkenyőjinek a földjire.” Nagy és kis változatát ismerik (41 b—c. rajz). Piros, kör alakú virág, fehér vagy sárga középpel, mellette kéknefejejs és egy kis

bimbó rózsaszínből vagy sötétpirosból. Réselemeit zöld szár és hegyes levelek fogják össze. Csak fiataloknak varrják, két-négy ujjnyi távolságra egymástól. Öregeknek ilyen nagy virágot nem hímeznek. Ha a megrendelő árnyalt virágot kíván, akkor *cakkenesen* varrják, azaz két nagyon közel álló színárnyalattal, hogy a világos és sötét szirmok ne váljanak külön (41c. rajz).

41. *Gázsmérvirág*: a) nyomtatott gyári forma, b) nagy és c) kis hímzett változat

42. *Napraforgóvirág*: a) nyomtatott gyári forma, b) széki hímzett változat

43. *Epervirág*

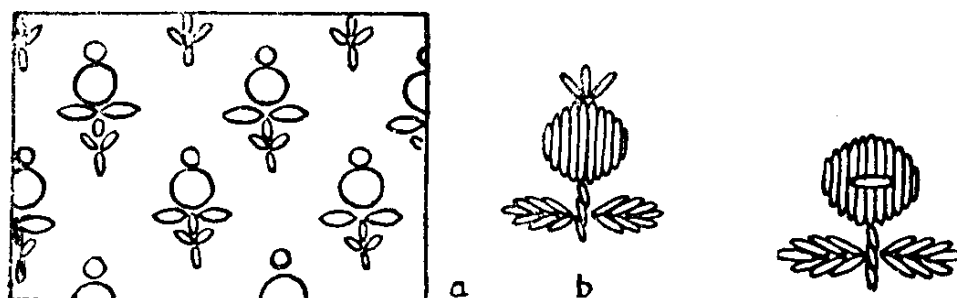
44. *Macskanyomos*

A *napraforgóvirág* hasonló a kásmérvirághoz, csak nagy virágja öt-hat különálló szirmra tagolódik; ezeket haránthelyzetű laposöltésekkel varrják (42. rajz). Fiataloknak pirosból, öregeknek apróbban és tiszta késsel hímezik.

Az *epervirág* (43. rajz) „ojan formájú virágocska, mint a földieper”. Az egyetlen szív alakú szirm külső szélét hurkolva hímezik, a szár kezdeténél a virág közepéhez pár apró öltéssel fehér pontot varrnak. A szár és a levél mindig zöld, a virág fiataloknak piros, öregeknek kék. „Ez a legkedvesebb kicsi virág.”

A *macskanyomos* az egyik oldalon zömökebb kiképzésű, összebb tartozó ágacskákból áll (44. rajz). Egy ága piros, egy kék, egy fehér vagy tüdőszín. Öregeknek is varrják, ha nem túl idősek, mert kevés piros esik beléje.

Az *almavirágos* formája olyan, mint az alma, és igen hasonlít a nyomtatott *kollancsos* mintához (45a—b. rajz). A kört alakító párhuzamos öltések tetejére három kis kiöltést tesznek, velük szemben egész rövid szárát

45a. Gyári nyomtatott *kollancs* és b) széki hímzett *almavirágos*

46. *Nefelejcsvirágos*

varrnak két levélkével. Fiataloknak tömöttebben, öregeknek ritkásabban varrják.

A *nefelejcsvirágos* kis kör alakú kék virág (46. rajz). Közepén azonos színnel öltik le a párhuzamosan varrt laposöltéseket. Inkább öregeknek varrják.

A hímzett kelmék mintakincse állandó bővülésben van: *kiscsillagos* és *nagycsillagos*, *cseresnyés*, valamint számtalan új változat forog közkezen.

Készítésükkel párhuzamosan indult el a hímzett keszkenők, férfinyakravalók divatja is. Az első varrottas *keszkenyő* emlékezetük szerint 1920-ban készült, általános elterjedése az 1940-es évekhez fűződik. A székiek gyakorlatiasságát jellemzi az a tény, hogy a keszkenő két szemközti sarkát különböző mintával hímezik, egyiket színén, másikat fonáján; így ugyanaz a keszkenő két alkalommal is hordható. Ezekre is sötét alapon piros és kék virágokat, zöld szárát és levelet varrnak. Készítenek fejrevalót csak keskeny, saroktérüléssel pántdísszel, de az egész felületre is varrhatnak a fersingmintákhoz hasonló apró virágmotívumokat. Keszkenőmintáik közül leggyakoribbak a *kicsiszilű*, *újmódiszilű*, *nagyrózsás* és *kicsirózsás*, *nefelejcses*, *almás* és *foksziás szilű*. Ez utóbbinak a virágait lilával és kézzel hímezik. A keszkenővarrásban művészetük nem mentes a polgári hatástól (47. rajz).

A *nyakravaló* formája félkeszkenőhöz hasonló. Legényeknek piros, házasságnak fekete anyagra hímezik vékony csikban, egyik keskeny oldalára. Míg a fekete alapon a színvilág megegyezik a fersingekével, a piros alapon nagyobb színszabadságot engednek: bordó, lila, kék, rózsaszín virágok kapnak helyet zöld levelek és szárak között.

A fersingvarrás háborús kényszermegoldásként indult, de ma már szervesen beilleszkedett a székiek népi kultúrájába. Általában mindenki tudja varrni, de a sok időt fölemésztő, aprólékos munkát inkább varró-

asszonyokra bizzák. Érthető, mert tömöttebb minta esetén sokszor egy hónap is kell egy fersing elkészítéséhez. Bár a vastag hímzés miatt sokkal nehezebb vízzel apró ráncokba *leszedni* őket, mégis több olyan leány van, aki három-négy *varratos fersing* tulajdonosa. Ez a jómódot is jelenti, mert a hímzés nem olcsó multság. 1958-ban egy fersing kihímzése a motívum nagyságától függően 60—200 lej volt, egy *ruha* (kötény) kivarrása 30—100 lej. Keszkenőnek, ha csak két szélén keskenyen

47. Hímzett *keszkenő* polgári hatású mintázata

hímzték, 25—30 lej, ha kereken varrták, két szembe sarkában más-más mintával, 50 lej a munkabére. A legdrágább kendővarrás 120—130 lejbe került. „Az ijen földgyibe háromszáz virág is van.” Selyemrojtú vagy zsali keszkenőt igen ritkán hímztettek, ára a 200 lejt is elérte.

Ma már elterjedőben van, hogy nemcsak a fersingeket, keszkenőket, párnacsúpokot varratják, hanem több esetben az ingeket is. A fenti öltésmódokat azonban mindenki ismeri, használja, igényli. Remélhető, hogy egy életerős népművészet technikai készleteként sokáig meg fogják őrizni, s határozott ízlésükkel, kimagasló szorgalmukkal, jó gyakorlati érzékükkel megtalálják majd annak a módját is, hogy miképpen építsék be a mai meg az eljövendő korok modern kultúrájába.